

TALABALARDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK JIHATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10105476>

Arziqulov Hasan Normurod o`g`li

Samarqand Davlat chet tillari instituti Narpay xorijiy tillar fakultituti o`qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan ta`limning bir qator jihatlari ko`rib o`tilgan. Xususan oliy ta`lim talabalarining kasbiy, amaliy kompetentlik turlari va ularning rivojlanish, bosqichlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so`zlar

kompetentlik, baholash, ma`lumot, o`qituvchi, talaba, munosabat, shaxsiy, amaliy, ijtimoiy, tashabbuskor, kasbiy tayyorgarlik, o`zlashtirish, bilim, ko`likma, malaka.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta`lim talabalarini o`zlashtirilgan axborotlarni o`quv va hayotiy faoliyat turlarining standart va nostandart vaziyatlarida qo`llay olishga tayyorlashi bilan harakterlanadi.

Oliy ta`limni zamonaviy rivojlanish talablariga moslashtirish fanlardan elektron ta`lim resurslarini takomillashtirish, talabalarini elektron manbalar bilan faol mulqotini ta`minlash, mustaqil ta`limni amalga oshirish va o`z-o`zini baholash, zaruriy ma`lumotni operativ izlab topish va yuzaga kelayotgan muammolarni hal etishda undan foydalanish kompetensiyalarini shakllantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan ta`lim sifati ko`rsatkichlaridan biri kompetentlik hisoblanadi. U faqatgina bilim va ko`nikmalar yig`indisi bo`libgina qolmay, talabalarining egallagan bilimlarini mobillashtirish va aniq vaziyatlarda tajribada qo`llay olishi bilan tavsiflanadi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o`qitishning asosiy mohiyati, ta`lim-tarbiya jarayonida talabalarini fan yuzasidan egallagan bilim, ko`nikma va malakalarni o`z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo`llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo`naltirish sanaladi. Talaba yoshlar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o`z o`rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o`z sohasi, kasbi bo`yicha raqobatbardosh bo`lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo`lishi lozim[2]. Oliy ta`limda talabalarda shakllantiriladigan kompetensiyalar to`rt darajaga ajratiladi:

- 1) tayanch kompetensiyalar;
- 2) umumiy (predmetli) kompetensiyalar;
- 3) xususiy kompetensiyalar
- 4) kasbiy kompetensiyalar.

Bu kompetensiya darajalrning talabalar tamonidan izchilik bilan o`zlashtirishi ularni har qanday muammoli vaziyatlarda ham ijobiy yechim topishlariga ulkan hissa qo`shadi deb o`ylayman. Dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta`lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta`lim, umumta`lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish tamoyillari, ularning pedagogik tizim bo`g`inlaridagi o`zgarishlarga ta`siri, psixologik va metodologik asoslari va xususiyatlari, mustaqil ravishda ta`lim natijalariga erishish konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv talqini, shaxsni rivojlantirishga yo`naltirilgan, ijtimoiy va ma`lum bir sohadagi faoliyatga doir kompetensiyalarga oid ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. O`qituvchilarning kompetentligini oshirishning o`quv-metodik ta`minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg`ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo`naltirilgan fanlarni o`qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog`liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg`ulotlar asosida o`qitish ta`limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda[6Bu esa pedagogika-psixologiya fanlar misolida o`qitish metodikasini takomillashtirishga yo`naltirilgan ta`lim mazmuni va talabalarning kompetentligini rivojlantirishdagi zaruriy tayanch va fanga oid kompetensiyalar tarkibini aniqlashtirish, faniga oid umumiy kompetensiyaviy yondashuvlar asosida talabalarning kompetentligini rivojlantirish modeli va metodlarini takomillashtirish zaruratini asoslaydi.

Kompetensiya muammosining ta`lim sohasiga kirib kelishi va uning rivojlanish tarixini shartli ravishda to`rtta bosqichga bo`lish mumkin. Kompetensiyaning rivojlanish bosqichlari. 2006 yilda yevropa parlamenti va Kengashi tomonidan uzluksiz ta`lim uchun 8 ta tayanch kompetensiyalar tavsiya qilingan: o`z ona tilida muloqot qila olish; chet tilida muloqot qila olish; matematik kompetentlilik hamda fan va texnika sohasidagi asosiy kompetensiyalar; raqamli kompetentlik; o`qishni o`rganish; ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi; tadbirkorlik va tashabbuskorlik tuyg`usi; madaniyatdan xabardor bo`lish va uni ifodalay olish. Evropa tajribasiga tayangan holda O`zbekiston ta`lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi, shakllantiriladigan ta`lim kompetensiyalarini tanlash va ularni ta`lim tizimiga singdirish orqali respublikamizda ta`lim tizimi samaradorligini oshirish mumkin. Kompetentlik haqida gap ketganda «bilim

darajasi» sifatida «u yoki bu ob'yektning mohiyatan realligini tafakkur qila olish» masalasining nazariy jihatlarini o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat tushuniladi.

Kompetensiya so'ziga turlicha ta'riflar, yondashuvlar mavjud. Xususan, «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi»da kompetensiya so'zi quyidagicha izohlanadi: kompetensiya (lot. *competo* – erishyapman, munosibman, loyiqman) – muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba. “Kompetensiya” atamasi keng ma'noda umumiy masalalarni hal etishda amaliy tajribalar asosida bilim va malakalarni qo'llash, muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyatini bildiradi. Lotincha “*campetere*”-muvofiq bo'lmoq so'zidan kelib chiqqan. “Tashabbuskorlik” kompetensiyasi. Aniqlash: harakatni boshlab berish va shaxsiy ijobiy jihatlar bilan voqeaga samarali ta'sir ko'rsata olish. Doimo izlanishda bo'lish, yangi vazifalarni, qo'shimcha ishlarni o'z zimmasiga olish. Odatda har bir lavozim uchun 5-10 ta asosiy kasbiy kompetensiya belgilanadi. Ular bayon etiladi. Bunday holatda o'qituvchi tomonidan test savollari shakllantirilsa maqsad muvofiq bo'ladi. Berilayotgan test savollarining har biri ma'lum kompetensiyaga moslashtiriladi. Test o'quvchining ushbu kompetensiyalarni qanchalik egallanganliklarini ko'rsatadi. Uning natijalariga ko'ra, o'quvchining kompetensiyani egallash darajalari aniqlanadi. Keng ma'noda kompetensiya masalaning, shuningdek, muayyan bilim sohasining mohiyatini muvaffaqiyatli hal eishda amaliy tajribaga asoslanib, bilim va ko'nikmalarni qo'llay olish qobiliyatidir. Ta'limda kompetentlik bilan yondashuv o'quvchilarni turli ko'nikmalarni egallash, kelajakda ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy hayotlarida samarali harakat qilishga yo'naltiradi. Kompetensiya – bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo'lib, mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib, uni aniklab ham, baxolab ham bo'lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezon bo'lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo'llash natijasida namoyon bo'ladi. Amaliy kompetentlik - bilim mahsuli bo'lib, amaliyotda qo'llay bilish qobiliyati. SHuningdek, kompetensiya, bilimdan farqli, amaliy faoliyatsiz namoyan bo'lmaydi va uni baholay olish mumkin emas. Kasbiy kompetentlik – kasbiy faoliyatga oid masalalarni hal etishda bilim va ko'nikmalarni amaliy tajribada samarali qo'llay olish qobiliyatidir.

NATIJAR VA MUHOKAMA

Shaxsning kompetentligi qanday aniqlanadi? A.V.Xutorskiyning ishlarida kompetensiya va kompetentlik ta'riflari, xususan «...ma'lum bir sohada faoliyat

ko'rsatishga imkon beradigan zaruriy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxs – kompetentli shaxs», degan fikri mos tushadi. V.V.Serikovning ishlarida kompetentlikka «o'qimishli, bilimli, ko'nikmali bo'lish usuli shaxsiy o'zligini namoyon qilishga imkon beradigan tushunchalar jamlanmasidir» deb izoh beriladi.

XULOSA

Hozirgi zamon oliy ta'lim talabasining kasbiy bilimdonligi va kobiliyati mezonlariga quyidagilar kiradi: ijtimoiy, uslubiy va ixtisoslik bilimdonligi hamda bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro' orttira olish, to'g'ri muomala qila olish, kelajakni ko'ra bilish va diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlari. O'qituvchi o'zini egallab turgan lavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega ekanligini his etgandagina pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishi mumkin. Zotan uni kasbiy bilimdonlik, halollik, rostguylik, izlanuvchanlik, tinimsiz sermahsul mehnat, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi fazilatlar yuksaltiradi. Uning bilimdonligi, faolligi, mehnatkashligi, kamtarligi, ma'naviyati va madaniyati, ma'rifatligi o'quvchilari, bo'lajak kasb egalarining hurmat-ehtiromiga sazovor etadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Elmurzaeva, N. K., & Qorayev, S. B. (2021). Pedagogical Requirements for the Organization of the Educational Process in Specialized State Educational Institutions. *Psychology and Education Journal*, 58(1), 1078-1084.
2. Қораев, С. Б. (2020). Професионал таълимда ўқув амалиётларини ташкил этишининг ўзига хос хусусиятлари. *Academic Research in Educational Sciences*, 1 (3), 1281-1286.
3. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. *Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal*, 1(02), 132-137.
4. Adbujalilova, S. A., & Koraev, S. B. (2020). Талабалар илмий дунёкарашини шакллантиришда педагогик технологияларнинг ўрни. *Academic research in educational sciences*, (4).
5. Караев, С. Б. (2018). Современные пути совершенствования учебнопроизводственных комплексов, специализированных на профессиональной подготовке учащихся. In *Психология и педагогика на современном этапе* (pp. 30-36).
6. Қораев, С. Б., & Жолдасов, И. С. (2021). Касб-хунар мактаблари фаолиятини амалий машғулотлар самарадорлигини ошириш орқали

тақомиллаштириш масалалари. Academic research in educational sciences, 2(2).
7. Tilakova, M., & Qoraev, S. (2020). Recommendations for students 'creative ability development. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189. 8. Abdujalilova, S. A., & Qorayev, S. B. (2020). The Role Of Pedagogical Technologies In The Formation Of Students' Scientific Outlook. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(03), 2020.

9. Тилакова, М., & Қораев, С. (2020). Ўқувчилар креативлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича тавсиялар. Academic Research in Educational Sciences, 1 (4), 184-189.

10. Қораев, С. Б. (2016). Фанларни ўқитишда табақалаштирилган таълим технологиясини жорий этиш масалалари. Таълим технологиялари, 2, 45-50

11. Janbayeva, M. S. & Qorayev, S. B. (2021). Modern principles of organization of extracurricular activities in primary schools. Экономика и социум, 5-2, 837-843.

12. Адбужалилова, Ш. А. (2020). Талабалар илмий дунёқарашини шакллантиришда педагогик технологияларнинг ўрни. Academic Research in Educational Sciences, 1(4), 813-823

13. Abdujalilova, S., Koraev, S. B. (2020). Талабалар илмий дунёқарашини шакллантиришда педагогик технологияларнинг ўрни. Academic Research in Educational Sciences, 1(4), 813-823.